

Rozdział I. Model – istota, pojęcie i zakres

1. Wprowadzenie

Model – w znaczeniu potocznym – ma szerszy zakres pojęciowy niż sposób jego ujmowania w naukach prawnych. Jest zjawiskiem, które występuje w prawie każdej dziedzinie życia człowieka. Zwykle kojarzony jest z pewnym standardem doskonałości, z czymś, co być powinno, do czego należy dążyć. Często służy dla oznaczenia ideału, wzorca, pierwowzoru lub przykładu.

W literaturze prawniczej model jest najczęściej określany jako obraz określonego zjawiska prawnego, który jest skonstruowany w drodze abstrakcji dla konkretnych celów badawczych i na podstawie przyjmowanych założeń upraszczających¹. Obraz ten ma stanowić narzędzie do zdobywania wiedzy o badanych zjawiskach prawnych, w szczególności tych słabo znanych, przez porównywanie ich hipotecznych struktur i funkcji do zjawisk znanych i wystarczająco opisanych. Jest również środkiem pośredniego poznania określonych przepisów, a także sposobem dostarczania informacji o zasadach ich interpretacji.

Modele naukowe charakteryzują się niejednorodnością ich przedmiotów, które mogą mieć postać zarówno materialną, jak i wyobrażeniową (mysłową, intelektualną). Relacja jest jednym z tych zjawisk, które mogą być przedmiotem modelu naukowego. Odzwierciedla ona wzajemne zależności i powiązania, zachodzące pomiędzy wielkościami, przedmiotami, podmiotami, pojęciami, liczbami czy też faktami.

Modele mające za przedmiot relacje stanowią konkretne konstrukcje myślowe, które tworzy się za pomocą określonych elementów. Elementy te są zaś częścią składową modelu nadającą mu odrębną właściwość oraz ułatwiającą poznanie i zrozumienie określonego fragmentu badanej relacji. Łączą się one w związki, na podstawie których wyprowadzane są wnioski w zakresie analizowanej relacji, przy czym na podstawie tych

¹ T. Langer, O modelach i modelowaniu w naukach prawnych, PiP 1987, Nr 9, s. 40–41.

samych elementów można budować różne modele relacji. Badana relacja może mieć także wiele modeli, uwzględniających różne jej elementy, na różnych płaszczyznach badań. Wybór tego, co powinno być uwzględnione w modelu relacji zależy od typu, funkcji i cech zarówno samych modeli naukowych, jak i relacji.

W tym stanie rzeczy, przystępując do badań nad modelem relacji pomiędzy krajowymi organami administracji publicznej a przedsiębiorcami, konieczne jest określenie istoty i pojęcia modelu, którego przedmiotem jest relacja. W tym celu dokonany zostanie przegląd najczęściej występujących w piśmiennictwie znaczeń terminu „model”, a następnie zostaną wybrane te spośród nich, które mogą okazać się przydatne dla odtworzenia istoty relacji zachodzącej pomiędzy dwoma podmiotami prawa. W dalszej części rozdziału przedstawiony zostanie model na tle systemu prawa oraz dokonana zostanie precyzacja terminologiczna, która umożliwi uchwycenie różnic oraz wzajemnych związków znaczeniowych zachodzących pomiędzy takimi terminami jak: „model”, „system”, „teoria”, „postulat”, „standard”. W niniejszym rozdziale przedstawione zostaną również główne typy, funkcje i cechy, zarówno samych modeli, jak również relacji pomiędzy podmiotami prawa. Ich analiza pozwoli na sprecyzowanie charakteru i poszczególnych elementów konstruowanego modelu relacji pomiędzy krajowymi organami administracji publicznej a przedsiębiorcami.

2. Model jako forma poznania naukowego

2.1. Pojęcie modelu

Słowo „model” wywodzi się od łacińskiego słowa *modus* (*modulus*), które oznacza miarę, obraz, sposób². Jego pierwotne znaczenie związane było ze sztuką budownictwą i w większości języków europejskich posługiwano się nim dla oznaczenia wzorca, pierwowzoru lub rzeczy, podobnej pod jakimś względem do innej rzeczy³.

² T. Langer, O modelach i modelowaniu w naukach prawnych, PiP 1987, Nr 9, s. 10.

³ G. Frey, *Symbolische und Ikonische Modelle*, s. 89–97, w: H. Freudenthal (red.), *The Concept and the Role of the Model in Mathematics and Natural and Social Sciences*, Dordrecht 1961.

Wielki słownik języka polskiego PWN definiuje model m.in. jako: wzór, według którego coś jest lub ma być wykonywane; konstrukcję, schemat lub opis ukazujący działanie, budowę, cechy, zależności jakiegoś zjawiska lub obiektu; lub przedmiot będący kopią czegoś, wykonany zwykle w mniejszych rozmiarach⁴. Natomiast w Encyklopedii Zarządzania pojęcie to występuje w dwóch znaczeniach, tj. jako układ założeń przyjmowanych w danej nauce w celu ułatwienia rozwiązania danego problemu badawczego, oraz – w drugim ujęciu – jako hipotetyczna konstrukcja myślowa, będąca uproszczonym obrazem badanego fragmentu rzeczywistości, w którym pomija się elementy nieistotne dla danego celu naukowego⁵.

W wielu dziedzinach badań naukowych pojęcie modelu jest używane w różnych znaczeniach⁶. W naukach matematycznych określa się nim teorię, która jest strukturalnie podobna do innej teorii. Teorie te nazywa się wówczas „izomorficznymi”, a jedna z nich odgrywa rolę modelu drugiej i na odwrót⁷. Niekiedy matematycy posługują się tym terminem jako synonimem „matematycznego schematu”, „konstrukcji matematycznej”, zastosowanej do opisu pewnej konkretnej sytuacji⁸.

W naukach przyrodniczych termin „model” funkcjonuje w dwóch znaczeniach. W pierwszym jest to struktura stworzona teoretycznie lub praktycznie, odtwarzająca tę lub inną część rzeczywistości w uproszczonej i poglądowej formie. W drugim termin „model” używany jest w celu przedstawienia jakiejś dziedziny zjawisk za pomocą innej dyscypliny, lepiej zbadanej, bliższej dotychczasowym doświadczeniu. W tym znaczeniu pojęcie modelu pokrywa się z kategorią analogii fizycznej jako sto-

⁴ S. Dubisz (red.), Wielki słownik języka polskiego PWN [h–n], Warszawa 2018, s. 935.

⁵ Zob. mfiles.pl/pl/index.php/Model (data dostępu: 26.10.2020 r.).

⁶ W praktyce badawczej danej nauki wyróżnia się również różne klasyfikacje i rodzaje modeli. Zauważyć jednak można, że niektóre nazwy modeli powtarzają się w różnych dziedzinach, natomiast niekiedy kontekst analizy determinuje ich zawartość treściową. Zob. W. Ławniczak, O różnych pojęciach modelu, t. 1, Poznań 1970, s. 66; W. Przelaskowski, Modele ekonomiczne w świetle cybernetyki, Warszawa 1971, s. 1–7; P. Achinstein, Concepts of Science: a philosophical analysis, Maryland 1968, Rozdział VIII; M. Mazurek, Modele teoretyczne, Filozofia i nauka. Studia filozoficzne i interdyscyplinarne 2015, t. 3, s. 141; W. Krajewski, Model to obiekt idealny, Studia Philosophiae Christianae 1997, Nr 33/1, s. 91–93; W. Sztoff, Modelowanie i filozofia, Moskwa–Leningrad 1966, s. 36.

⁷ W. Sztoff, Modelowanie i filozofia, s. 11.

⁸ *Ibidem*, s. 15.

sunku podobieństwa układów, które składają się z elementów o różnej naturze fizycznej, lecz posiadają jednakową strukturę. W fizyce niekiedy termin „model” używany jest zaś dla oznaczenia wstępnego szkicu lub wariantu przyszłej teorii⁹.

Jeszcze inaczej model jest określany w logice, gdzie jest utożsamiany z formalnym lub sformalizowanym systemem, w którym dokładnie ustalano elementy wyjściowe, zasady budowania z nich złożonych konstrukcji i reguł przekształcania¹⁰. Z kolei w naukach ekonomicznych ujmowany jest jako hipotetyczna konstrukcja myślowa, obejmująca układ założeń przyjętych w ekonomii politycznej dla uchwycenia najistotniejszych cech i zależności występujących w danym procesie ekonomicznym¹¹. Przedstawione znaczenia modelu w powyższych dziedzinach nauki różnią się od ujęcia przyjętego w naukach humanistycznych, który jest traktowany jako obiekt obrazujący, odwzorowujący, czy też opisowo-wyjaśniający dane zagadnienie badawcze¹².

Analiza literatury (w tym prawniczej), w której używany jest termin „model”, wskazuje że istnieje wiele definicji stworzonych przez różnych autorów, wskazujących na różne desygnaty omawianego pojęcia. Przykładowo *J. Supernat* pojmuje model jako poddany formalizacji przez system nom prawnych, precyzyjnie wyznaczony fragment rzeczywistości, który pomija mniej istotne elementy tej rzeczywistości¹³. *W. Sztoff* posługuje się zaś pojęciem modelu jako układu myślowego lub materialnego, który odbija lub odtwarza przedmiot badania w sposób umożliwiający uzyskanie nowej informacji o tym przedmiocie¹⁴. *I. Dąmbska* stosuje pojęcie modelu jako model-prototyp (tj. przedmiot odwzorowany) oraz jako model-reprodukcję (tj. przedmiot odwzorowujący)¹⁵. *T. Langer* definiuje ten termin jako obraz określonego przedmiotu, skonstruowany w drodze

⁹ *W. Sztoff*, Modelowanie i filozofia, s. 11–13.

¹⁰ *Ibidem*, s. 10–15.

¹¹ *M. Szymczak* (red.), Słownik języka polskiego PWN, Warszawa 1995, s. 29.

¹² *B. Przywora*, Normatywny model przedśądowej nieodpłatnej pomocy prawnej w Polsce, Warszawa 2019, s. 301, za: *T. Barankiewicz*, W poszukiwaniu modelu standardów etycznych administracji publicznej w Polsce, Lublin 2013, s. 19.

¹³ *J. Supernat*, Modelowanie i modele, supernat.pl/wyklady/plk/i_9_0_Modelowanie_i_modele.ppt (data dostępu: 25.3.2020 r.).

¹⁴ *W. Sztoff*, Modelowanie i filozofia, s. 21.

¹⁵ *I. Dąmbska*, O narzędziach i przedmiotach poznania, Warszawa 1967, s. 70–90.

abstrakcji dla konkretnych celów badawczych oraz na podstawie przyjmowanego zbioru założeń uproszczających¹⁶. Zdaniem B. Kuliga, model stanowi reprezentację badanego zjawiska, czyli substytut rzeczywistości, celowo uproszczony, potraktowany wycinkowo z pominięciem szczegółów i cech nieistotnych dla badanego zjawiska¹⁷.

Potwierdzeniem różnorodności ujmowania modelu jest również jego definiowanie przez różnych autorów jako:

- 1) zespołu odpowiednich twierdzeń, które nie są traktowane jak ciągi wymagających interpretacji symboli, lecz jako zdania posiadające treść, niosące określoną informację¹⁸;
- 2) sztucznie stworzony przedmiot, który będąc identycznym z przedmiotem badanym odzwierciedla i w sposób uproszczony odtwarza strukturę, właściwości, związki wzajemne oraz stosunki między elementami badanego przedmiotu, którego bezpośrednie badanie jest utrudnione lub nie jest dostępne¹⁹;
- 3) ilościowe ujęcie pewnego obiektu czy zjawiska fizycznego²⁰;
- 4) pewien konstrukt, w którym został odwzorowany, a przy zastosowaniu abstrakcji, np. uproszczenia lub idealizacji, jest nim przedmiot rzeczywisty²¹;
- 5) układ będący środkiem pośredniego poznania drugiego schematu, dzięki temu, że jest wobec niego analogiczny pod istotnym względem, a jednocześnie bardziej dostępny poznawczo²².

Analiza przedstawionych definicji, pozwala sformułować określone wnioski. Po pierwsze, należy zgodzić się ze stwierdzeniem, że pomimo odmiennego definiowania pojęcia modelu, podane określenia wspólnie wskazują na jego uproszczony (schematyczny) charakter. Każdy konstruowany przez badacza model naukowy posługuje się założeniami uprasz-

¹⁶ T. Langer, O modelach i modelowaniu w naukach prawnych, s. 40–41.

¹⁷ B. Kulig, Modelowanie procesów w środowisku – modelowanie wzrostu i rozwoju roślin, matrix.ur.krakow.pl/~bkulig/modelowanie.pdf (data dostępu: 28.12.2020 r.).

¹⁸ W. Krajewski, Model to obiekt idealny, s. 91–98.

¹⁹ W.N. Kudriawcew, Przyczyny naruszeń prawa, tł. L. Hochberg, Warszawa 1978, s. 211.

²⁰ M. Żytkow, Pojęcie modelu w naukach formalnych i empirycznych, *Studia Filozoficzne*, 1972, Nr 7–8, s. 88, za: S.A. Kapłan, *Fizyka gwiazd*, Warszawa 1963.

²¹ B. Glinkowska, Modelowanie w procesach usprawniania organizacji – uwagi teoretyczno-metodyczne, *Acta Universitatis Lodzensis Folia Oeconomica* 2010, Nr 234, s. 257.

²² P. Sztompka, O pojęciu modelu w socjologii, *Studia Socjologiczne* 1968, Nr 1, s. 37.

czającymi z uwagi na złożoną postać badanych zjawisk²³. Po drugie, w modelu pomijane są czynniki komplikujące dane zagadnienie, czyniąc odwzorowany przedmiot mniej skomplikowanym. Po trzecie, modele naukowe posługują się niemal zawsze uproszczoną siatką powiązań pomiędzy elementami, która działa na prostszej zasadzie niż rzeczywiste (faktyczne) struktury badanego zjawiska. Tym samym termin „model” odnosić się będzie do uproszczonego fragmentu badanego zjawiska naukowego. Po czwarte, na podstawie przytoczonych przykładów można stwierdzić, że nie ma jednej stałej, powszechnie obowiązującej definicji tego pojęcia.

Przedstawienie różnych sposobów rozumienia terminu „model” w literaturze miało na celu wykazanie, że mamy do czynienia nie tylko z brakiem jednego określenia, definiującego go, ale również iż jego opisanie i znaczenie zależy od wielu okoliczności, chociażby związanych z przynależnością do określonej dziedziny nauki. A zatem wydaje się, że należy krytycznie podejść do bezrefleksyjnego, potocznego i szerokiego posługiwania się tym terminem, natomiast podjąć próbę – na kanwie zaprezentowanych definicji – charakterystyki modelu na gruncie prawa, co pozwoli w dalszej kolejności określić charakter i elementy modelu relacji pomiędzy krajowymi organami administracji publicznej a przedsiębiorcami.

2.2. Model na tle systemu prawa

W literaturze niejednokrotnie termin „model” jest zamiennie używany z pojęciem „system” oraz innymi wchodzącymi w jego skład, tj. teorią, postulatem i standardem²⁴. W przyjętych w doktrynie prawa koncepcjach teoretycznych podkreśla się jednak zróżnicowany charakter tych określeń. Kategorie te mają bowiem odmienne zbiory desygnatów,

²³ Liczni badacze tworzący modele naukowe zaznaczają wprost w swoich pracach naukowych stosowanie uproszczeń. Przykładowo J. Wróblewski konstruując model teoretyczny stosowania prawa wskazał, że: „dla uproszczenia będę prowadził rozważania tak, jakby rozstrzygnięcie polegało na zastosowaniu jednej normy prawnej o charakterze „materialnym”, odsyłając do norm proceduralnych jedynie sporadycznie”. Zob. J. Wróblewski, Stosowanie prawa (model teoretyczny), PiP 1967, Nr 3, s. 377.

²⁴ M. Żytkow, Pojęcie modelu w naukach formalnych i empirycznych, s. 89; T. Langer, O modelach i modelowaniu w naukach prawnych, s. 40.

jak również przypisuje się im inne znaczenie. W konsekwencji ustalenie znaczenia modelu na potrzeby niniejszej pracy będzie wymagało przeprowadzenia rozważań na temat zakresu powyższych pojęć oraz udzielenia odpowiedzi na pytanie, czy słusznie można je traktować jako synonimy na gruncie prawa?

Termin „system” (z greckiego *systematikós*) jest definiowany w piśmiennictwie jako całościowy i uporządkowany układ elementów; zespół metod działania; zbiór zasad, twierdzeń lub reguł postępowania; bądź też spójny zbiór poglądów, tez i hipotez tworzących jakąś teorię²⁵. W słownikach i encyklopediach pojęcie to najczęściej występuje jako celowo określony zbiór elementów i zbiór sprzężeń pomiędzy nimi; uporządkowany zbiór idei lub teorii; zespół urządzeń działający jako całość; reguły i metody klasyfikacji jednostek miar i walut; szczególnie sposób działania; oraz metoda wykonywania złożonych czynności²⁶.

Przywołana literatura dostarcza zatem rozmaitych określeń pojęcia systemu. Zauważyć jednak można, że interpretacje stworzone przez różnych autorów zgodnie akcentują charakterystyczne cechy systemu, tj. elementarność, systematyzację, jedność i zupełność²⁷. Każdy system jest zbiorem pewnych elementów, nie może bez nich istnieć. Co więcej, by mówić w ogóle o systemie, nie wystarczy istnienie jednego elementu, muszą być co najmniej dwa. Pomiędzy elementami systemu musi istnieć również relacja (więź). Może mieć ona zróżnicowany charakter i wyodrębniać różne rodzaje jedności. Dzięki niej zbiór elementów przekształca się w powiązaną i tożsamą całość będącą systemem. Całość ta z kolei zawiera specyficzne właściwości, które nie są już wyłącznie sumą cech

²⁵ D. Kondrakiewicz, System międzynarodowy jako kategoria w nauce o stosunkach międzynarodowych, TEKA of Political Science and International Relations 2016, Nr 11/3, s. 75; M. Mazur, Cybernetyka i charakter, Warszawa 1999, s. 45; A. Chorubski, Wstęp do badań politologicznych, Gdańsk 1995, s. 75; E. Przeszło, System zamówień publicznych, w: A. Powołowski, E. Przeszło, H. Wolska, Instytucje i instrumenty kontroli w systemie zamówień publicznych, Warszawa 2019, s. 2.

²⁶ Nowa encyklopedia powszechna PWN, t. 6, Warszawa 1997, s. 152–153; Leksykon PWN, Warszawa 2004, s. 1050–1051; B. Teclaw, K. Zeidler, System prawa, w: J. Zajądło (red.), Leksykon współczesnej teorii i filozofii prawa. 100 podstawowych pojęć, Warszawa 2017, s. 316; Wielka encyklopedia PWN, t. 26, Warszawa 2005, s. 337.

²⁷ A. Czech, Józefa M. Bocheńskiego analiza pojęcia systemu i celu, Katowice 1991, s. 126.

elementów składowych²⁸. Ponadto poszczególne elementy nie mogą być raz ujmowane tak, jakby były zaliczane do danego zbioru, a innym razem, jakby do niego nie należały. Elementy należące do jednego systemu nie mogą równolegle przynależeć do innego systemu. Za przykład mogą posłużyć komponenty systemu zamówień publicznych, które łączą się ze sobą, instytucje, metody regulacji, zasady, regulacyjność, stosowane procedury, konstrukcje prawa materialnego i formalnego, efektywne realizowanie zadań publicznych na rzecz społeczeństwa oraz organy kontrolne i orzecznicze²⁹.

Ogólne cechy systemu można również przyporządkować szczegółnemu zespołowi norm postępowania, jakim jest prawo. Nie jest on zbiorem chaotycznym, składającym się z przypadkowych elementów, a jako całość charakteryzuje się jednością i spójnością części składowych posiadających pewne odrębne właściwości. Co więcej, normy systemu prawa są ze sobą powiązane treściowo i nie są pomiędzy sobą niezgodne, gdyż istnieją odpowiednie reguły eliminowania z systemu takich przypadków³⁰.

W ramach systemu prawa można wyróżnić pionową i poziomą systematyzację norm prawnych. Systematyzacja pionowa oparta jest na hierarchii norm, a pozioma na kryterium przedmiotu i sposobu regulacji. Tworzy to z kolei podział prawa na gałęzie, przy czym ogół norm należących do danej gałęzi prawa (np. prawa gospodarczego) może być nazywany systemem określonej gałęzi prawa (np. systemem prawa gospodarczego³¹). Ponadto w ramach każdego konkretnego systemu danej gałęzi prawa, mogą istnieć podzbiory o tak dużym stopniu autonomii, że tworzą one wyraźnie odrębne całości, którym można przypisać cechy systemu. Podstawową cechą tych zbiorów jest regulowanie w sposób kompletny pewnej merytorycznie zdefiniowanej, względnie jednolitej dziedziny spraw stosunków społecznych, nawet wtedy, gdy kryterium jej określe-

²⁸ Z. Tobor, Teleologiczna „jedność” systemu prawa, RPEiS 1980, Nr 1, s. 169.

²⁹ H. Wolska, Realizacja zadań publicznych przez spółkę komunalną w systemie zamówień publicznych, Warszawa 2018.

³⁰ B. Teclaw, K. Zeidler, System prawa, w: J. Zajadło (red.), Leksykon współczesnej teorii i filozofii prawa. 100 podstawowych pojęć, s. 316.

³¹ Elementem systemu prawa gospodarczego jest również regulacja prawna, której ramy tworzą m.in. konstytucyjno-prawne gwarancje wolności gospodarczej, swobody dysponowania własnością prywatną oraz wolnością zrzeszania się w celach gospodarczych.

nia i wyodrębnienia przybiera bardzo ogólny charakter³². Tym samym przykładowo, traktując prawo administracyjne procesowe jako dziedzinę prawa będącą częścią większej całości (tj. gałęzi prawa jaką jest prawo administracyjne), a w dalszej kolejności elementem systemu prawa krajowego, zbiór norm procesowych należy pojmować w znaczeniu dystrybutywnym, jako sumę elementów jednorodnych.

Z perspektywy nauk prawnych, systemem prawa krajowego będzie więc zbiór norm generalno-abstrakcyjnych i zasad postępowania powiązanych ze sobą w związku treściowe (m.in. polegające na istnieniu wspólnej podstawy aksjologicznej). Zaznaczyć przy tym należy, że system prawa nie jest jednak tożsamy z systemem źródeł prawa, gdyż na system prawa składa się jeszcze szereg innych elementów, przede wszystkim obejmujących ogół aktów stosowania prawa. Natomiast przez system źródeł prawa rozumieć należy wyłącznie zbiór aktów normatywnych, zbudowany w sposób hierarchiczny³³. Akty te mają taką samą moc powszechnie obowiązującą, jednak różnią się od siebie mocą prawną, przedmiotem i trybem stanowienia. Moc prawna zależy zaś od rodzaju aktu normatywnego, a w mniejszym stopniu od organu który go wydał.

Powyższe rozważania prowadzą do wniosku, że termin „model” jest węższy niż pojęcie systemu prawa. Model dotyczy wyłącznie fragmentarycznych i ilościowych rozwiązań prawnych, natomiast system prawa obejmuje ogół obowiązujących norm, zasad, reguł, klauzul generalnych i teorii. W konsekwencji różnica pomiędzy tymi pojęciami polega na tym, że system prawa stanowi spójną oraz kompletną całość, podczas gdy model jest uproszczoną konstrukcją, powstałą na podstawie przyjętego zbioru norm i założeń. W tym stanie rzeczy należy stwierdzić, że model jako pojęcie odnoszące się do węższego fragmentu rzeczywistości, może stanowić jedynie element stanowiący wyłącznie część „owego” systemu.

Jak zaznaczono wcześniej, w literaturze niektórzy autorzy utożsamiają pojęcie modelu z terminem „teoria”, co nie wydaje się zabiegiem pra-

³² J. Skorupka, Pojęcie systemu prawa w dogmatyce prawa karnego procesowego, PiP 2017, Nr 6, s. 23–35.

³³ Wyróżnić należy pięć szczebli hierarchicznego systemu źródeł prawa, tj. szczebel konstytucyjny, szczebel umów międzynarodowych ratyfikowanych (art. 89 ust. 1 bądź art. 90 ust. 2–4 Konstytucji RP), ustawowy (zob. art. 234 Konstytucji RP), rozporządzeń, oraz aktów prawa miejscowego (art. 87 ust. 2 i art. 94 Konstytucji RP).

widłowym. Porównując je należy zauważyć, że w słownikach i leksykonach teoria³⁴ rozumiana jest jako całościowa koncepcja stworzona przez naukowca lub filozofa, zawierająca opis i wyjaśnienie określonych zjawisk i zagadnień; konstrukcja myślowa tworząca z elementów pewną spójną całość; teza jeszcze nieudowodniona lub nieznajdująca potwierdzenia w praktyce; także jakakolwiek koncepcja na określony temat³⁵.

W języku potocznym termin „teoria” używany jest zaś do wyrażenia idei albo przeczucia, które ktoś ma. Z kolei badacze używają tego pojęcia w pracach naukowych w sposób odmienny – odnoszą je do zbioru twierdzeń powiązanych logicznie ze sobą w ten sposób, że z przesłanek wynikają określone wnioski; określają jako rodzaj procesu myślowego, zmierzającego do wyjaśnienia zdarzeń; bądź sposób interpretacji faktów³⁶. Pojęcie teorii przeciwstawiane jest również praktyce, empirii, konkretnemu, wiedzy potocznej i intuicyjnej, czy też wiedzy pewnej, prawdziwej niebędącej hipotezą³⁷.

Przedstawione powyżej przykładowo rozmaite użycia terminu „teoria” bazują na pewnych wspólnych założeniach na temat budowy i celu jego tworzenia. W perspektywie strukturalnej teoria składa się z podstawowych elementów³⁸, do których należy zaliczyć przede wszystkim zbiór twierdzeń. Zauważyć przy tym należy, że specyfika twierdzeń charakterystycznych dla teorii w naukach prawnych pozwalana na opisanie (czyli udzielenie odpowiedzi m.in. na pytania „co jest prawem?”, „co wolno, a czego nie wolno?”) oraz wyjaśnienie funkcjonowania zjawisk prawnych, przez wskazanie na obowiązujące normy prawne, czy też zwyczaje. W skład teorii wchodzi także terminy teoretyczne oraz pojęcia

³⁴ Termin „teoria” pochodzi z greckiego *theoria*, który w kontekście historycznym oznaczał obserwować, kontemplować lub studiować i odnosił się raczej do spekulatywnego myślenia, zob. znaczenie.com.pl/znaczenie-teoria (data dostępu: 26.3.2022 r.).

³⁵ S. Dubisz (red.), *Wielki słownik języka polskiego PWN* [r-t], Warszawa 2018, s. 833; M. Bańko, *Wielki słownik wyrazów obcych*, Warszawa 2018, s. 1248.

³⁶ J.H. Turner, *Struktura teorii socjologicznej*, Warszawa 2012; W. Sztoff, *Modelowanie i filozofia*, s. 13.

³⁷ P. Sztompka, *Teoria i wyjaśnienie. Z metodologicznych problemów socjologii*, Warszawa 1973.

³⁸ A. Jedynak, *Struktura teorii naukowych i systemów wartości*, *Filozofia Nauki* 2000, r. VIII, Nr 3–4; E. Zakrzewska-Manterys, *Odteoretycznianie świata społecznego. Podstawowe pojęcia teorii ugruntowanej*, *Studia Socjologiczne* 1996, Nr I (140).

prawne. Te ostatnie mogą podlegać konfrontacji z faktami świata empirycznego oraz dotyczyć czegoś, co nie jest bezpośrednio obserwowalne. Pozwalają one tym samym na stawianie tez w odniesieniu do szczegółowych problemów związanych np. ze stanowieniem, obowiązywaniem, czy też przestrzeganiem prawa. Ponadto elementy te są ze sobą logicznie powiązane i odzwierciedlają zależności zachodzące pomiędzy nimi. Wynikają z nich również określone wnioski i postulaty. Cel teorii pozwala na wskazanie odniesienia, któremu powinna ona służyć, odwołuje się do potrzeb, które ma zaspokajać oraz roli jaką się jej przypisuje.

Jak więc wynika z powyższej charakterystyki pojęcia teorii, w kontekście rozważań dotyczących modelu (porównania tych pojęć) wskazać należy, że charakterystyczną cechą zasadniczo wyróżniającą model jest stopień wyrażania abstrakcji, pojęć oderwanych i uproszczeń. Treść teorii wyraża się m.in. w postaci zbioru sądów i twierdzeń, które są związane ze sobą prawami logiki i szczegółowymi prawami nauki oraz odzwierciedlających związków właściwych dla rzeczywistości. W modelu zaś, jak zauważa *W. Sztoff*, sama treść jest przedstawiana w postaci struktur i schematów uproszczonych³⁹. Ponadto pojęcia te różnicuje „poglądowość, odwzorowanie oraz sposób interpretowania teoretycznych terminów podstawowych”⁴⁰. Zauważyć jednak należy, że modele naukowe mogą być opisywane przez daną teorię i funkcjonować w charakterze specyficznego przedmiotu jej badania.

Kolejną kwestią wymagającą rozstrzygnięcia jest relacja między terminem „model” a „postulat” (pojęcie to jest uznawane również niekiedy za synonim modelu). W słownikach i encyklopediach termin „postulat” definiowany jest jako: życzenie, dezyderat, teza niewymagająca dowodu, punkt wyjścia i podstawę w dowodzeniu innych twierdzeń, wypowiedź wyrażającą jakąś normę lub regułę, domagającą się realizacji określonych wartości poznawczych, etycznych lub estetycznych bądź jako tezę przyjmowaną bez dowodu jako aksjomat⁴¹.

W perspektywie nauk prawnych postulaty rozumiane są jako wnioski, propozycje wyznaczające kierunki w zakresie kształtowania, syste-

³⁹ *W. Sztoff*, Modelowanie i filozofia, s. 18.

⁴⁰ *Z. Hajduk*, Pojęcie i funkcja modelu, *Roczniki filozoficzne* 1972, t. XX, z. 3, s. 107.

⁴¹ *S. Dubisz* (red.), *Wielki słownik języka polskiego PWN* [o–q], Warszawa 2018, s. 786; *M. Bańko* (red.), *Wielki słownik wyrazów obcych PWN*, s. 1006.

matyzowania, porządkowania norm prawnych oraz ich interpretacji. Mogą one dotyczyć zarówno norm istniejących, jak i tych, które powinny zaistnieć w przyszłości. Odnoszą się one także do syntezy (formy zjawisk prawnych), spostrzegania (materii zjawisk prawnych) i doświadczenia (stosunku tych spostrzeżeń)⁴². Postulaty są również podstawą i częścią systemu prawa. W zakresie jednego fragmentu prawa wymagają one wzięcia pod uwagę nie tylko innych elementów związanych bezpośrednio czy pośrednio z tym fragmentem, ale wręcz przyjęcia perspektywy całego porządku prawnego⁴³. Pozwalają one w dodatku na zestawienie relatywnych prawnie elementów, np. zasad prawa, określając jednocześnie ich hierarchię. Ponadto rzutują one na wymogi, które powinny być spełnione w odniesieniu do relacji zachodzącej pomiędzy normami prawnymi tworzącymi system prawa.

Na podstawie powyższych rozważań można stwierdzić, że postulat jako propozycja, wskazuje wyłącznie na możliwość realizacji pewnego działania w prawie, w przeciwieństwie do modelu, przypisującego pewne właściwości samemu obiektowi (zjawisku prawnemu). Ponadto istotnym elementem treściowym postulatu jest korekta stanu badanego, polegająca np. na zmodyfikowaniu, dodaniu lub usunięciu pewnej części składowej działania będącego przedmiotem opisu. W powyższym znaczeniu postulaty mogą stanowić wyłącznie jeden z elementów budujących model, niemniej nie mogą być utożsamiane z jego całokształtem.

W tym miejscu należy także odnieść się do różnic zachodzących pomiędzy pojęciami modelu oraz standardu. Termin „standard” jest zwykle rozumiany jako to, co jest typowe, powtarzalne oraz odpowiadające pewnym ugruntowanym normom⁴⁴. W słownikowych i leksykograficznych opracowaniach standard jest identyfikowany z przeciętną normą, typem, modelem, wyrobem odpowiadającym określonym wymogom, wzorcem, oraz regułom⁴⁵. Niejednokrotnie termin ten jest utożsamiany z odzwierciedleniem rezultatu, punktem odniesienia, kanonem, para-

⁴² L. Krystop, *Postulaty w filozofii Kanta*, *Studia z historii filozofii* 2013, Nr 1 (4), s. 73.

⁴³ M. Kordela, *Zasady prawa. Studium teoretycznoprawne*, Poznań 2012, s. 96–100.

⁴⁴ Z. Duniewska, M. Stahl, A. Rabiega-Przyłęcka (red.), *Standardy współczesnej administracji i prawa administracyjnego*, Warszawa–Łódź, s. 13–14.

⁴⁵ S. Dubisz (red.), *Wielki słownik języka polskiego PWN* [r–t], s. 540.

dygmatem, zwyczajem, typizacją, kryterium, podstawowymi wymogami czy też wytycznymi⁴⁶.

W piśmiennictwie termin „standardy prawa” rozumiany jest jako zbiór wymagań, które tworzą typ idealny systemu, czy też normatywnie postulatywne kategorie zakładanych, wprowadzanych i stosowanych w praktyce wymagań wobec kształtu formalnego, wartości, treści prawa⁴⁷. Przez część autorów standardy prawa definiowane są także jako postanowienia mające charakter pewnych modelowych, przeciętnych rozwiązań, funkcjonujących w danej społeczności międzynarodowej⁴⁸. Niekiedy tym pojęciem określane są niektóre instytucje, np. wolność zgromadzeń ujmowana jest jako powszechnie uznany standard demokratycznego państwa prawnego⁴⁹. Kojarzone są one również często z pewnym wzorcem, do którego prawodawca powinien dążyć lub do którego należy dążyć.

W orzecznictwie miano standardów nadawane jest przede wszystkim zasadom, głównie zasadom prawnym. Potwierdza to m.in. wyrok WSA w Lublinie, w którym stwierdzono, że: „Za zgodne ze standardami bezstronnego i sprawiedliwego procedowania uznać trzeba dążenie do możliwie najszerszego eliminowania sytuacji, w których pracownik biorący wcześniej udział w czynnościach konkretnego postępowania administracyjnego i mający przez to wyrobiony pogląd, byłby w jakikolwiek sposób determinowany przez swoje wcześniejsze doświadczenia związane z poprzednim udziałem w tym postępowaniu, przy rozpoznawaniu wniosku o ponowne rozpatrzenie tej samej sprawy”⁵⁰.

Standardy prawa wywodzą się z licznych źródeł, w tym zwłaszcza z unormowań prawnych różnej rangi i o odmiennym zasięgu oddziały-

⁴⁶ Z. Duniewska, M. Stahl, A. Rabiega-Przyłęcka (red.), *Standardy współczesnej administracji i prawa administracyjnego*, s. 14.

⁴⁷ *Ibidem*.

⁴⁸ A.I. Jackiewicz, *Prawo do dobrej administracji jako standard dobrej administracji*, Toruń 2008, s. 137.

⁴⁹ M. Princ, *Standardy dobrej administracji w prawie administracyjnym*, Poznań 2017, s. 90.

⁵⁰ Wyr. WSA w Lublinie z 23.1.2018 r., III SA/Lu 436/17, Legalis.

wania⁵¹. Mogą też mieć charakter pozaprawny⁵². Standardy wykorzystywane są zarówno w procesie analizy, jak i wykładni norm prawa materialnego, ustrojowego oraz procesowego. Charakteryzują się ogólnością i różnorodnością obszarów których dotyczą. Podlegają również wartościowaniu. Standardy mogą być niskie albo wysokie. Niemniej zwykle w prawie są wiązane z pozytywną oceną instytucji prawnej odpowiadającej danym wymaganiom (standardom). Mogą też być nakazane prawem lub dobrowolne. Natomiast obowiązek ich formułowania i przestrzegania może dotyczyć zarówno podmiotów publicznych, jak i podmiotów prywatnych. Ponadto standardy podlegają zmianom podyktowanymi przemianami społecznymi, cywilizacyjnymi, kulturowymi, politycznymi, ekonomicznymi, gospodarczymi, technologicznymi oraz prawnymi⁵³.

W prawie krajowym umieszczono liczne grupy standardów, nazwanych wprost m.in.: „standardy kształcenia”⁵⁴, „standardy akredytacyjne”⁵⁵, „standardy obciążenia pracą”⁵⁶, „standardy emisyjne”⁵⁷. Choć termin „standard” pojawia się aż w 316 ustawach⁵⁸, najczęściej odnoszących się do zagadnień administracyjno-prawnych, to regulacje te nie zawierają uniwersalnej definicji tego pojęcia. Niemniej niejednokrotnie dla potrzeb danego aktu prawnego, doprecyzowano omawiany termin, przykładowo, zgodnie z art. 2 pkt 15 ustawy z 27.3.2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym⁵⁹, termin „standardy” należy rozumieć jako zbiory i zakresy wymagań dotyczących opracowań i dokumentów

⁵¹ Zasięg standardów może być wewnątrzpaństwowy lub ponadpaństwowy (globalny lub regionalny).

⁵² Np. standardy etyczne czy moralne.

⁵³ Z. Duniewska, A. Rąbiega-Przyłęcka, M. Stahl (red.), Standardy współczesnej administracji i prawa administracyjnego, s. 24.

⁵⁴ Art. 68 ustawy z 20.7.2018 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (t.j. Dz.U. z 2022 r. poz. 574 ze zm.).

⁵⁵ Art. 2 ustawy z 6.11.2008 r. o akredytacji w ochronie zdrowia (t.j. Dz.U. z 2016 r. poz. 2135 ze zm.).

⁵⁶ Art. 13 ustawy z 27.7.2001 r. o kuratorach sądowych (t.j. Dz.U. z 2020 r. poz. 167 ze zm.).

⁵⁷ Art. 146 ustawy z 27.4.2001 r. – Prawo ochrony środowiska (t.j. Dz.U. z 2021 r. poz. 1973 ze zm.).

⁵⁸ Dane pozyskane z systemu internetowego Legisla na 1.3.2022 r.

⁵⁹ T.j. Dz.U. z 2022 r. poz. 503.

planistycznych oraz zasady stosowania w nich parametrów dotyczących zagospodarowania przestrzennego⁶⁰.

Porównując pojęcie standardu do modelu stwierdzić należy, że pierwszy z nich odnosi się do sytuacji idealnej (doskonałej, pożądanej), natomiast drugi opisuje zjawisko zstałe i w tym kontekście model może mieścić się lub wykraczać poza teoretycznie wytyczony standard. Ponadto standard może służyć jako punkt odniesienia albo cel, do którego należy dążyć, podczas gdy model wyłącznie odbija lub odtwarza przedmiot badany (zjawisko prawne).

Przeprowadzona analiza pojęć pozwala stwierdzić, że nie jest poprawne utożsamianie terminu „model” z takim określeniami jak „system”, „teoria”, „postulat”, czy też „standard”. Dla przedmiotowych pojęć istnieją trwale ustalone znaczenia, które są odmienne od pojęcia modelu, a jego utożsamianie z innymi terminami może przyczyniać się wyłącznie do nieporozumień i prowadzić do nieadekwatnych wniosków co do jego znaczenia. Tym samym zasadne jest wykluczenie z języka naukowego takiego rozumienia terminu „model”, dla którego istnieją inne, ustalone i powszechnie stosowane w prawie zwroty.

Powyższe stwierdzenie nie oznacza jednak, że nie występuje (przywołując wyłącznie znaczenie pojęć: systemu, teorii, postulatu, standardu oraz modelu z Słownika języka polskiego PWN), pewien związek znaczeniowy tych terminów, co uwidacznia się w szczególności we wzajemnej przekładalności powyższych określeń w *definiendum* i w *definiensie*. Stąd stwierdzić należy, że pojęcia te są wyrazami bliskoznacznymi, których znaczenie jest zbliżone, ale nie identyczne. Są to terminy, które należyce będą do tzw. „pojęć rodziny znaczeń”, którym nie jest „zbiór przedmiotów charakteryzujących się posiadaniem pewnego zespołu cech wspólnych wszystkim elementom zakresu i tylko im; jest nim raczej szereg podzbiorów, połączonych jedynie częściowymi podobieństwami, dzięki czemu tworzą one rodzinę podzbiorów. Tej rodzinie podzbiorów odpowiada rodzina znaczeń, które stanowi tutaj sens pojęcia. W toku swego rozwoju zakres pojęcia mającego rodzinę znaczeń może się wzbogacać o nowe podzbiory; może też – przeciwnie – rozpaść się na szereg

⁶⁰ Z. Duniewska, A. Rabiega-Przyłęcka, M. Stahl (red.), Standardy współczesnej administracji i prawa administracyjnego, s. 15.